

Galata'da Uluslararası Ticareti Mektup Zarflarından Okumak

AYŞE OZİL*

İstanbul limanı, 19. yüzyılın ikinci yarısında dünyanın önde gelen limanlarından biriydi.¹ Bu gelişmeyi sağlayan en önemli unsurlardan biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun küresel kapitalizme entegrasyonu sürecinde Galata'nın uluslararası transit ve ithalat limanı olarak önem kazanmasıydı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle Kırım Savaşı'nın (1853-56) hız kazandırdığı siyasi ve ekonomik dinamikler çerçevesinde imparatorluk etkin bir şekilde dışarıya açılmış ve Avrupa ülkeleri ile ilişkiler yoğunlaşmıştı. Ticari kapitalizme bağlı olarak gelişen kentli sınıflar,² bu dönemde kurdukları modern şirketler üzerinden iş yapmaya başlamışlardı.³

Bu belge tanıtım yazısının konusu olan mektup zarfı, söz konusu şirketlerden birinin

Sadettin Fidan Koleksiyonu, Hadji Vassiliou & Cie., 1911.

Galata ile Zürih arasında yaptığı ticari yazışmaya aittir. Zarfın ön ve arka yüzlerindeki damgalara göre mektup 22 Temmuz 1911 tarihinde Galata'dan postaya verilmiş ve 26 Temmuz 1911 tarihinde Zürih'te teslim alınmıştı. Mektubu, Galata'daki şirket sahiplerinden A. E. Hadji Vassiliou (Hadji Vassiliou & Cie.), Zürih'te faaliyet gösteren G. Wegmann'a göndermişti.

Elimizdeki zarf, Sadettin Fidan'a ait özel koleksiyonda yer alıyor.⁴ Bu koleksiyon, 1850 ile 1950 yılları

* Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sabancı Üniversitesi, ayseozil@sabanciuniv.edu.

Sadettin Fidan'a hem bu yazıda sözü geçen belgenin kullanımı ve değerlendirilmesi hem de bu belgenin işaret ettiği şirketler, hanlar ve diğer bağlantılar hakkındaki fikirlerini benimle paylaştığı için çok teşekkür ederim.

¹ Wolfgang Müller Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, çev: Erol Özbek (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 132.

² Haris Exertzoglou, "The Development of a Greek Ottoman Bourgeoisie: Investment Patterns in the Ottoman Empire, 1850-1914", *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism*, yay. haz. Dimitri Gondicas ve Charles Issawi (Princeton: The Darwin Press, 1999); Zafer Toprak "Modernization and Commercialization in the Tanzimat Period, 1838-1875", *NPT*, c. 7, 1992, vd.

³ Semih Gökatalay, *The Political Economy of Corporations in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic (1908-1929)* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2019); Seven Ağır ve Cihan Artunç, "Set and Forget? The Evolution of Business Law in the Ottoman Empire and Turkey", *Business History Review*, c. 95, s. 4 (2021), 703-738.

⁴ Sadettin Fidan Koleksiyonu, Hadji Vassiliou & Cie., 1911.

arasında İstanbul'da faaliyet gösteren ticaret şirketlerine ait mektup zarflarını içeren ve hanlara göre tasnif edilmiş bir koleksiyon.⁵ Söz konusu mektup zarflarının üzerindeki bilgiler ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Galata'daki uluslararası ticaret faaliyetleri ve Galata'nın bağlantılı olduğu global ticaret ağları hakkında önemli veriler sunuyor. Zarflardan edindiğimiz bilgiler sadece ticaret hayatı ile de sınırlı değil; bu belgelerde değerlendirilmesi gereken pek çok katman var. Bu katmanlardan her biri, çoğunlukla birbirleriyle de ilişkili bir biçimde farklı alanlara açılıyor. Elimizdeki zarfı ticaret tarihinin yanı sıra toplum, kent ve kültür tarihi gibi tarih disiplininin alt-dalları çerçevesinde okumak mümkün. Bu belgeye aynı zamanda dış ilişkiler, ekonomi, mimari ve kent planlama perspektifinden de yaklaşmak mümkün. Aslen, bu alan ve perspektiflerin kesişme noktasında yer alan ve bizi çok disiplinli bir yaklaşıma götüren bir belge var elimizde; zarfın üzerinde yan yana duran farklı veriler çeşitli alanları iç içe geçiriyor.

Zarfın üzerindeki verilerin ne olduğuna bakacak olursak mektubu yazan kişinin/şirketin adı, bu şirketin hangi handa faaliyet gösterdiği, hanın içinde hangi numaralı büroda bulunduğu, mektubun yazıldığı tüccarın kim olduğu, hangi ülke ve şehirde faaliyet gösterdiği, mektubun hangi tarihte hangi ülke postasıyla gönderildiği, gideceği yere ne kadar zamanda ulaştığı gibi veriler görülüyor. Bu verilerin biraz içini açıp başka kaynaklarla da karşılaştırmalı bir biçimde çeşitli araştırma sorularının peşine düşebiliriz. Örneğin mektubu yazan tüccarın ticari ve toplumsal kimliği, bu tüccara ait şirketin faaliyet gösterdiği alanın tarihsel bağlamı, tüccarın adının hangi dil ve alfabelerde yazılmış olduğu ve bu yazımların olası anlamları, mektubun gönderildiği tüccarın ve faaliyet alanının hangi bağlantılara işaret ettiği, mektubu gönderen şirketin bulunduğu hanın özellikleri ve tarihi, burada başka hangi şirketlerin olduğu, mektubu gönderen posta şirketinin niteliği ve bu dönemde posta idaresinin yapısı, İstanbul'da ve Avrupa'da postanın hangi adres bilgileri ile gönderildiği gibi soruların izini sürmek ve bu soruların her birinin işaret ettiği konuları tarihsel bir değerlendirmeye tabi tutmak mümkün.

Şirketler, Ticaret ve Uluslararası Bağlantılar

Bu katmanların en azından bir kısmını açmaya başlayarak ilk olarak Hadji Vassiliou'nun hangi alanda faaliyet gösterdiğine bakabiliriz. Bu örnekte, tüccarın faaliyet alanını zarfın üzerinde görmüyoruz ama aynı dönemde *Şark Ticaret Yıllıkları*'nda yayımlanmış olan veriler bize bu konuda yol gösteriyor. 1860'lardan 1940'lara kadar çıkarılan *Şark Ticaret Yıllıkları*, başta İstanbul olmak üzere önce imparatorluk sınırları içinde ve daha sonra Türkiye'nin farklı şehirlerinde iş yapan şirketlerin listelerini veren "Sarı Sayfalar" olarak da adlandırılabilir başvuru kaynakları. Hadji Vassiliou da *Şark Ticaret Yıllıkları*'nda değirmen işletmecisi olarak geçmekte⁶ ve de buharlı değirmenler kategorisi altında görülmekte.⁷ Hadji Vassiliou'nun mektup yazdığı G. Wegmann ise Zürih'de makine imalatçısı olarak görünüyor.⁸ Dolayısıyla söz konusu yazışmanın değirmenlerle ilgili bir tür makine alım-satımına ilişkin bir yazışma olduğunu düşünebiliriz.

⁵ Sadettin Fidan, *Geçmişten Günümüze İstanbul Hanları* (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2009).

⁶ *Annuaire Oriental*, 1912, 480.

⁷ *Annuaire Oriental*, 1912, 961; *Annuaire Oriental*, 1914, 917.

⁸ "Die Maschinenhalle der Schweizerischen Landesausstellung 1914", <https://www.e-periodica.ch/cntmng?pid=sbz-002:1914:63::460> (Son Erişim Tarihi: 12.4.2023).

Hadji Vassiliou, Galata'daki diğer pek çok tüccar gibi büyük bir olasılıkla mal ithal etmek üzere yurt dışıyla (bu örnekte İsviçre) yazışmaktaydı. Galata'da faaliyet gösteren tüccarların en temel iki iş alanından biri ithalattı.⁹ Bu tüccarlar, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, çok geniş bir yelpazede mal ve ürün ithal ediyorlardı; bu gruba makine ve teçhizat ithalatı da dahildi. Elimizde bu zarftan, bir sonraki yıla ait bir yazışmadan bir örnek daha bulunması da bu bağlantının tekil bir bağlantı olmadığı izlenimini veriyor.¹⁰ Nitekim, Hadji Vassiliou'nun hem 1914¹¹ hem de 1921 yılına ait ticaret yıllığında görülmesi,¹² şirketin en azından Mütareke döneminde varlığını koruduğunu ortaya koyuyor. 1921 yılına ait ticaret yıllığında, buharlı değirmen kategorisinin bulunduğu sayfada İsviçre Şark değirmen firmasına ait bir ilan olması da Hadji Vassiliou'nun mektubun üzerinde görülen İsviçre bağlantısını teyit ediyor.¹³

Hadji Vassiliou'nun mektubu nereye gönderdiğine bakınca karşımıza Zürih şehri çıkıyor. İsviçre, bu dönemde Galata'daki şirketler için önemli bir ticaret ortağıydı. Almanca konuşulan ülkeler ya da Orta Avrupa ülkeleri olarak tanımlayabileceğimiz bir grup, Almanya başta olmak üzere ve Avusturya-Macaristan da dahil, Galata tüccarlarının mal ve ürün ithal ettiği ülkelerin başında geliyordu. Bu durum, 1880'lerden itibaren Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında gelişen siyasi ve ekonomik yakınlaşmayla bağlantılıydı.

Ad, Yazı ve Dil

Zarfın üst kısmında şirketin ad ve adresinin yazılı olduğunu görüyoruz. Matbu olarak yazılmış bu kısım bize bu dönemde yaygınlaşmaya başlamış olan antetli mektup ve zarflara ait bir örnek sunuyor. Bu da modern bürokrasinin gelişimine ışık tutuyor ve bürokrasinin devletten ve elit kesimlerden profesyonel iş sahibi bir gruba doğru genişlediğini gösteriyor; okuryazarlık, okullaşma ve bir orta sınıfın doğuşu hakkında bilgi veriyor.

Şirket ad ve adresi ile ilgili diğer bir nokta, bu bilgilerin üç farklı dil ve alfabede yazılmış olması:

- Osmanlıca – Arap alfabesiyle "Andon Hacı Vasil ve Şürekası – Deraliyye Galata'da Ömer Abed Han numero 14-15"),
- Yunanca – Yunan alfabesiyle "A. E. X" Basileiou kai Sia – Galata Omer Abit Han 14-15 Konstantinoupolis",
- Fransızca – Latin alfabesiyle "A. E. Hadji Vassiliou & Cie – Galata Omer Abid¹⁴ Han 14-15 Constantinople").

Yunanca ve Fransızca yazımda Hadji Vassiliou ismi aynı şekilde yazılmış ama Osmanlıca yazım bu iki yazımla tamamen aynı değil. Dolayısıyla burada ismin farklı yazım-

⁹ Diğer temel alan transit ticaretiydi.

¹⁰ Sadettin Fidan Koleksiyonu, Hadji Vassiliou & Cie., 1912.

¹¹ *Annuaire Oriental*, 1914, 917.

¹² *Annuaire Oriental*, 1921, 789.

¹³ "Minoteries d'Orient Société Anonym Suisse", *Annuaire Oriental*, 1921, 789.

¹⁴ Hanın adı Abed, Abid ve de Abit olarak farklı şekillerde yazılabiliyordu. Bu yazıda genelgeçerli kullanım olan Abed kullanılmıştır.

larıyla (isim, dil ve alfabe olarak) karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkün.¹⁵ Bu durum bizi farklı dil ve kültür dünyalarına götürüyor. Söz konusu dil ve alfabeler kime, hangi müşteri ve ticaret kesimlerine sesleniyordu, bu kesimler içinde kim ne okuyabiliyordu gibi sorular ortaya çıkıyor ve bu sorular da bir araştırma konusu çerçevesinde farklı açılımlara gidiyor. Temelde çok kültürlü bir yapıya işaret eden bu çeşitlilik, bu ortamda yaşayan insanların çeşitli düzeylerde (buldukları ortama, toplumsal sınıfa, aldıkları eğitime, cinsiyete vs. göre değişen şekillerde) farklı dil ve kültürlere bir aşinalık geliştirmiş olabileceklarini düşündürüyor. Bir yandan da bu örnekte olduğu gibi bürokrasinin gelişiminin ve yazılı kültürün daha belirgin ve görünür olmaya başlamasının farklılıkların altını çizmekte olabileceğini akla getiriyor; hatta bir adım ileri gidersek insanların birbirlerinin dillerini okuyamadıkları için zarfın üzerinde bu kadar çok dil olduğunu, dolayısıyla yazıya dökülen bu farklılıklar üzerinden insanların ayrışmış olabileceklarini de söylemek mümkün. Bir yanda Osmanlılık, diğer yanda belirli bir millettten (Rum, Türk vs.) olma durumu olarak özetlenen ve karşı karşıya getirilen bu iki durum aslında toplum düzeyinde mutlaka birbirini dışlayan pozisyonlar değildi; farklı ortamlar, durumlar, gruplar ya da aktörler bağlamında bu pozisyonlardan biri ya da diğeri öne çıkabiliyordu.¹⁶

Han

Zarfın üzerindeki diğeri bir veri, şirketin adresidir. Zarfın üst kısmındaki antette yer alan bu veriye göre, şirket Ömer Abed Han'da bulunmaktadır. Ömer Abed Han, 1909 yılında Galata rıhtımında Kemankeş Kara Mustafa Paşa Caddesi'nde kurulmuş olan merkezî bir handır. Kurucusu, Abdülhamid'in üst düzey yöneticilerinden İzzet Holo Paşa ve mimarı İstanbul doğumlu Levanten Alexandre Vallaur'y'dir.¹⁷ Mülk sahibi de İzzet Holo Paşa'nın mensubu olduğu Suriyeli Abed ailesiydi.¹⁸ Abed Han, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Galata rıhtım bölgesinde kurulan

Ömer Abed Han, Kemankeş Caddesi. Resmin sol alt köşesinde mimar Vallaur'y'nin ismi gözükmemekte. (Fotoğraf: A. Ozil)

15 Farklı yazımlar konusu için bkz. Edhem Eldem, "Signatures of Greek Clients of the Imperial Ottoman Bank: A Clue to Cultural Choices and Behaviour?", *Ways to Modernity in Greece and Turkey: Encounters with Europe, 1850-1950*, yay. haz. Anna Frangoudaki ve Çağlar Keyder (Londra: I.B.Tauris, 2007), 60-89.

16 Aşçe Ozil, "Greek Personal Names and the Question of Personal Identification in the Late Ottoman Empire: A Social Historical Approach", *Turkish Historical Review*, vol. 13 (2022).

17 İzzet Holo Paşa hakkında bilgi için bkz. *Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 21-27. Vallaur'y için bkz. Mustafa Cezar, *XIX: Yüzyıl Beyoğlusu* (İstanbul, Akbank, 1991), 203, 220.

18 Abed ailesinin mülk sahipliği için bkz. SALT Araştırma, Ömer Abed Han dosyası.

A. Vallauray, Architecte. (Fotoğraf: A. Ozil)

Ömer Abed Han, 1327. Halil Paşa Sokak girişi.
(Fotoğraf: A. Ozil)

modern büro hanlarından biridir.¹⁹ Abed Han ve Ömer Abed Han olmak üzere iki hanın iç içe geçmesiyle oluşan bu büyük hanın, bölgenin diğer pek çok hanının bulunduğu Halil Paşa Sokak ve Erişteci Sokak'ta iki girişi vardır.²⁰ Ömer Abed Han, çok çeşitli ticaret faaliyetlerine, mal ve ürün ithalatçılarına, avukatlık gibi serbest meslek çalışanlarına ev sahipliği yapmıştır; aynı zamanda tahıl ve un tüccarlarının toplandığı bir han olmuştur. Bu bağlamda Hadji Vassiliou da, Ömer Abed Han'daki sektörel odağın bir parçasıydı.

Posta

Elimizdeki zarf ile ilgili olarak inceleyebileceğimiz bir diğer konu, mektubun üzerinde hangi pulun olduğu, dolayısıyla hangi posta idaresinden gönderildiğidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Osmanlı posta idaresinin yanı sıra Britanya, Fransa, Almanya gibi Avrupa ülkelerine ait posta idareleri vardı ve müşteriler bu posta idarelerinden birini seçerek gönderilerini yapabiliyorlardı.²¹ Bu posta idarelerinin hangi ülkelere hangi şartlarda gönderi yaptığını, hangi şehirlerde hizmet verdiklerini, postanelerinin ve posta kutularının nerede olduğunu yine *Şark Ticaret Yıllıkları*'ndan öğrenebiliyoruz. *Şark Ticaret Yıllıkları*'nın okuyucuları da bu şekilde bilgi ediniyor ve ona göre seçimlerini yapabiliyorlardı. Örneğin, Hadji Vassiliou, mektubunu Avusturya-Macaristan postasıyla²² göndermişti.

Sonuç olarak, elimizdeki zarf ve benzerleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret ve toplum hakkında bize somut veriler sunarak imparatorluğun son döneminin çok daha derinlikli bir şekilde incelenmesi için bir imkan sağlıyor. Bu kaynaklar, tüccarların kendi seslerini yansıtmaları, şirketlerin yurtdışı bağlantılarını net bir şekilde ortaya koyması gibi pek çok açıdan Galata tarihi hakkında elimizde var olan diğer kaynakları (ticaret yıllıkları, devlet arşivleri vs.) tamamlıyor. Bu belgeler sadece Galata tarihi için işaret edilen noktalar ile değil, aynı zamanda İstanbul'un 19. yüzyıl sonunda bir liman kenti olarak gelişiminin çok-boyutlu değerlendirilmesi bakımından da bir katkı sunuyor ve İstanbul'un bir global dünya kenti olarak konumlandırılması için önemli açılımlar getiriyor.

¹⁹ Galata rıhtım bölgesinde modern rıhtım hanları üzerine hazırladığımız çevrimiçi sergi için bkz. Ayşe Ozil – Sadettin Fidan, <https://artsandculture.google.com/story/HQWhQ-nXDqLkBg?hl=tr>.

²⁰ Nursel Gülenaz, *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar* (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011), 193-195.

²¹ Sırrı Emrah Üçer, "Osmanlı Postasına Karşılaştırmalı Perspektiften Bir Bakış", *Toplumsal Tarih*, Şubat 2022, 60-66.

²² *Annuaire Oriental*, 1912, 213-217.